

ANTON PANN¹ –
«DESLUȘIREA PRESCURTATELOR ZICERI»

Constantin RĂILEANU

Abstract: Anton Pann has become a landmark of Romanian culture in the literary and musical fields since the first half of the 19-th century, as his creation permeated the folklore of the masses. He managed to publish his own work to a large extent, which has allowed it to enter collective memory.

His biography is less known, which is why the current study will attempt to corroborate the existing data from a variety of sources and crystallize it in a coherent romance-free biography of this important scholar without seeking to exhaustively present his publishing work.

The contents of the present article will provide conclusive information about the ethnical origin of Anton Pann, about the context in which the anthem „Deșteaptă-te, Române!” appeared, about the places where he grew up, about the reason why he is deemed important not only for Romanian literature but also for Romanian music as one of the pioneers of modern Romanian culture.

Keywords: Anton Pann, biography, national style, identity, folklore, collective memory.

Disputa etnicității și a provenienței

Anton Pann era un om înalt, voinic (nu gras), voluminos – după cum specifică primul său biograf, G. Dem Theodorescu² –, cu păr negru, cu ten

¹ Prezentul studiu a fost determinat de cercetarea întreprinsă de autor în anul 2018 cu ocazia deschiderii casei memoriale Anton Pann, în care acesta a locuit în partea finală a vieții.

măsliniu ca grecii, cu o voce frumoasă și puternică (un bariton cu întindere vocală ce acoperea și registrul de tenor³), cu ochi negri, nas ușor acvilin, sprâncene negre și dese.

S-a născut în Sliven, în Imperiul Otoman (pe teritoriul Bulgariei de azi). Anul nașterii este incert (cca 1789 -1798). G. Dem Theodorescu (primul său biograf) propune mai multe variante rezultate din afirmațiile personale ale lui Anton Pann (1796/1797), de pe piatra de mormânt (1798) și din afirmațiile celor care l-au cunoscut (1789/1790)⁴. Alți cercetători ulteriori propun și anii 1793/1794⁵. Nesiguranța regăsită în afirmațiile despre propria vârstă îngreunează celor interesați precizarea unei date exacte, dar acest aspect nu diminuează cu nimic activitatea sa culturală.

Despre părinții săi există puține informații. Numele mamei se cunoaște – Tomaida –, numele tatălui – Petru, Petrov, Petroveanu; doi frați – numele fraților sunt necunoscute. Tot din afirmațiile primului său biograf deducem că este posibil ca tatăl să fi făcut căldări, dar nu există nicio dovadă reală sau o altă sursă care să susțină această afirmație. Tot el sugerează că fratele cel mare ar fi urmat meseria tatălui său (căldărar), mijlociul intră ucenic la un abagiu, iar mezinul este dat pe lângă dascălul bisericii din Sliven pentru a învăța carte și muzică⁶.

Mama era grecoaică după principala sursă biografică⁷, iar după altele era româncă⁸ – Tomaida. Despre tată nu se cunosc amănunte, dar în majoritatea

² 25. Gh. Dem. Theodorescu, *Viața și activitatea lui Anton Pann. Cu noțiuni despre istoricul muzicii orientale și despre serdarulu Dionisie Fotino*, vol. 1, București, Tipografia Gutenberg Joseph Göbl, 1891-1893, p. 50; 70-71; Vasile Vasile, *Anton Pann - o personalitate complexă a muzicii și a culturii românești*, vol 1. București, Editura Academiei Române, 2017, p. 103-104.

³ Acest detaliu rezultă din compararea informațiilor pe care Anton Pann le oferă în Anton Pann, *Bazul teoretic și practic al muzicii bisericesti sau Gramatica melodică, predat în Seminarul Sfintei Mitropolii București*, Întru a sa Tipografie de Muzică Bisericească, 1845, p.211.

⁴ Gh. Dem. Theodorescu, *op.cit.*, p. 8, 66-68; Vasile Vasile, *op.cit.*, p. 104-109.

⁵ Vasile Vasile, *op.cit.*

⁶ Gh. Dem. Theodorescu, *op.cit.* p. 8-9; Vasile Vasile, *op.cit.*, p. 104-109.

⁷ *Ibidem.*

⁸ Arhim. Grigore, Băbuș, *Bibliografia tipăriturilor psaltice ale lui Anton Pann*, București, Editura Christiana, 2002, p. 24.

biografiilor apare ca român sau makedo-român⁹. Chiar Anton Pann vorbește despre sine ca despre un român „...gândind cu vremea să facă pe rumâni ca pe țigani / Să-și uite limba și neamul strămoșilor săi romani / Începură joc să-și bată, **zicându-ne** schatovlahi / **Cum râd și de frații noștri, ce i-au numit** cuțovlahi”¹⁰, iar în alt loc spune că pierzându-se de familie, pe drumul bejeniei peste Dunăre, a fost găsit după mai bine de jumătate de ceas și că „dacă nu ar fi fost găsit atunci avea să fie tot turc, adică bulgar astăzi”¹¹.

Un alt element cheie este stăpânirea limbii române cu toate finețurile ei. Posibil ca tatăl său să fi fost dintre acei români stabiliți în Imperiul Otoman din diferite motive (posibil comerț, iar mai târziu devine căldărar!?). În sprijinul acestei posibilități vine observația unui cercetător asupra cuvintelor românești în variantă basarabeană utilizate de Pann în operele sale¹² și faptul că mama sa, după decesul tatălui, pleacă din Sliven, nu în Moldova sau Țara Românească, ci direct în Basarabia¹³. O alegere logică, doar dacă soțul ei era din Basarabia și avea rude încă în viață, iar ea nu mai avea pe nimeni în Sliven ca sprijin.

Prima formă educațională – în strana bisericii pe lângă dascălul din Sliven unde învață muzică, dar și să citească. Din familie, cu siguranță, vorbea greaca (limba mamei sale), turca osmană (pentru că administrația era otomană), slavona (cărțile de cult erau în slavonă) cu derivatele bulgară și, ulterior, rusă. Limba română o vorbea dacă tatăl său era român, ceea ce ar fi o altă dovadă și explicație logică pentru lejeritatea și firescul exprimării sale în operele publicate ulterior. Posibil să fi avut cunoștințe de limbă latină, ulterior studiază limba franceză în cadrul cursurilor școlii Sf. Sava, în perioada lui Ion Ghica, fiind

⁹ Gh. Dem. Theodorescu, *op.cit.*, p. 8, 66-68; Vasile Vasile, *op.cit.*, p. 104-109; Gheorghe, Ciobanu, *Anton Pann, Cântece de lume*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1954, p. 9; Arhim. Grigore, Băbuș, *Bibliografia tipăriturilor psaltice ale lui Anton Pann*, București, Editura Christiana, 2002, p. 15-25.

¹⁰ Al. Petrescu, *O poezie inedită a lui Anton Pann*, 1901, *apud* Vasile Vasile, *op.cit.*, p. 331.

¹¹ Arhim. Grigore, Băbuș, *op.cit.*, p. 24-25.

¹² Gh. Dem. Theodorescu, *op.cit.*, p. 12 și *infra* nota 1.

¹³ *Ibidem*, p. 9-12.

menționat de acesta¹⁴, de V. A. Urechea (inspector școlar la acea vreme), dar și în listele elevilor audienți ai școlii mai sus amintite¹⁵.

Tatăl moare când Anton este încă mic, familia fiind pusă într-o situație dificilă ce va determina alegeri ulterioare definitive pentru copilul Anton.

Pe fondul mișcărilor sociale de la sfârșitul sec. XVIII - începutul sec. XIX (în 1806 începe războiul ruso-turc, iar cei dintâi ocupă în 1809 Nicopole, Rușciuk, Nicopole, Vidin), familia migrează în Basarabia. Nu se știe exact când se petrece acest fapt, dar posibil să se fi întâmplat la scurt timp după decesul soțului ei sau în 1806/1807, deoarece Anton Pann menționează că în 1810 cânta în corul catedralei din Chișinău ca sopran¹⁶, ceea ce presupune fie un talent muzical aparte (pentru a învăța în scurt timp cântarea armonică de modă rusească), fie că a avut oarecare timp să se acomodeze cu noul limbaj muzical. Posibilitatea ca familia să fi plecat la scurt timp după moartea tatălui pare mai plauzibilă, dacă se ia în considerare că frații mai mari au fost înrolați în armata rusă și mor în luptele cu turcii, probabil în 1809 la asediul Brăilei. Această posibilitate este susținută indirect și de primul său biograf, G. Dem Theodorescu, care susține că Pann era anti-rus, deoarece aceștia erau considerați vinovați de moartea fraților săi¹⁷.

În 1810, Anton Pann se afla în corul catedralei din Chișinău, la soprani. Conform partiturilor armonice publicate de Anton Pann, prin Soprani se denumea partida Tenor 1 din corurile bărbătești de astăzi. În acest caz, evoluția lui Anton Pann în cadrul muzical basarabean se putea desfășura și la o vârstă adolescentină târzie (nu doar până la 14 ani cum au fost tentați unii dintre cercetătorii vieții sale să creadă).

Începutul carierei în Țara Românească și educația

Posibil ca în 1812, temându-se ca nu cumva și Anton să fie înrolat în armata rusă sau din cauza anexării Basarabiei Imperiului Țarist, Tomaida se mută cu fiul Anton la București. Aici, pentru a supraviețui, Antonie, pe baza

¹⁴ Ion Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri*, București, Editura Humanitas, 2004, p. 74-75.

¹⁵ Vasile Vasile, *op.cit.*, p. 126-128.

¹⁶ Anton Pann, *Rânduiala Sfintei și Dumnezeștei Liturghii*, București, Tipografia de muzică bisericească a lui Anton Pann, 1847, p. 53.

¹⁷ Gh. Dem. Theodorescu, *op.cit.*, p. 11, *infra* nota 1.

talentului muzical și a informațiilor acumulate atât în strana din Sliven cât și în perioada de la catedrala din Chișinău, intră ca paraclisier la Biserica Olari și, ulterior, psalt doi (lampadar) la Biserica cu Sfinți¹⁸.

Cândva, între anul venirii sale în București (~1812) și 1816 (anul deschiderii școlii de muzică a lui Petru Efesiu la biserica Șelari), Anton Pann reușește să devină ucenic serdarului Dionisie Fotino (1772-1821)¹⁹ (acesta preda muzica celor ce doreau să învețe sistemul semiografic muzical pre-hrisantic). Prin informațiile dobândite de la acest maestru, Anton Pann își construiește propria viziune despre fenomenul muzical al vremii sale, completându-și cunoștințele cu noile mijloace de expresie muzicală aduse de Petru Efesiu. Dionisie Fotino era un bun cunoscător al limbajului muzical oriental (și al sistemului modal psaltic, implicit), performând la diferite instrumente specifice, dar și al celui occidental (cânta la *fortepiano*-forma intermediară a pianului de astăzi). Posibil ca aici să își fi continuat Anton Pann și inițierea în limbajul muzical vest-european, începută în corul catedralei din Chișinău.

În 1816 se înscrie la școala lui Petru Efesiu, alături de Macarie Ieromonahul, Costache Chiosea-fiul, Panaiot Enghiurliu, Petrache Nănescu, Marin Serghiescu, posibil Ghelasie Basarabeanu și Nicolae Filimon. Aici reușește să evolueze de la treapta de ucenic la cea de director al nou-înființatei tipografii a dascălului constantinopolitan (în 1819 tipărește un Axion, aflându-se în funcția menționată)²⁰.

În perioada următoare anului 1816, dar ante 1821, Anton Pann este numit de mitropolitul Dionisie Lupu în comisia de *românire* a compozițiilor de muzică religioasă, alături de Macarie Ieromonahul și Panaiot Enghiurliu (cu numele de monah Pangratie)²¹. După cum va mărturisi ulterior Anton Pann, la acea vreme nu exista o metodă de lucru standardizată, ci fiecare încerca să

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, p. 12.

²⁰ Anton Pann, *Bazul teoretic și practic al muzicii bisericesci sau Gramatica melodică, predat în Seminarul Sfintei Mitropolii București*, Întru a sa Tipografie de Muzică Bisericească, 1845, p. XXXIII.

²¹ *Ibidem*, p. XXXIII-XXXIV.

propună o direcție pe baza experienței acumulate până în acel moment²². Din lipsa unui consens metodologic, comisia nu va reuși să funcționeze mai mult de două/trei luni, dizolvându-se, iar Macarie și Anton Pann vor continua procesul de translare a repertoriului muzical necesar cultului religios separat. Această instabilitate metodologică se observă și în materialele literare create în primele trei decenii ale secolului XIX, când se culeg opere din spațiul rural și urban fără diferențieri, intervenindu-se asupra textului ori decâte ori sensul se deteriorase din cauza transmiterii pe cale orală. Astfel, creațiile literare ale lui Anton Pann trebuie analizate în contextul vremii și vremurilor sale, pentru a le înțelege adevărata valoare.

În jurul anului 1816 vine la București Gheorghe Lazăr și reorganizează Școala Sf. Sava, unde vor veni tineri de la mai toate școlile și bisericile din oraș²³. Posibil ca și Anton Pann să fi venit ca audient la aceste cursuri, alături de ceilalți amici și entuziaști. Aici este probabil să fi luat contact cu ideile de identitate și cultură națională ale primei generații de tineri educați în spirit vest european. Acest cadru reprezintă originea ideilor de cultură națională și unitate de neam pe care le va urma, oarecum programatic, și Anton Pann în activitatea sa literară și muzicală ulterioară. Ideile acestea se născuseră pe fondul mișcărilor revoluționare din Franța, extinse în Europa, aduse de tinerii români educați în Vest și în Principatele Române, fără însă un sistem de principii bine-definite pe care să le poată respecta cei care ar fi dorit să preserveze valorile imateriale create de societățile umane ale vremii. Din acest motiv, Anton Pann va realiza mai mult empiric culegerile sale literare de folclor urban și rural, în timp ce în spațiul muzicii, unde era specialist, reușește să își creeze un set de reguli (aplicabile și astăzi) pe baza cărora va realiza actul de *românire* a repertoriului necesar în ceremonialul religios românesc.

Educația în meșteșugul tipografiei și al românilor²⁴

²²*Ibidem*, p. I-III; XXXVII-XXXVIII; cf. Constantin Răileanu, „Identity stylistic references in Anton Pann's artistic vision”, in *Folk and Church music issues*, The Batumi Art State Teaching University Publishing House, Batumi, 2020, p. 315-328.

²³ Gh. Dem. Theodorescu, *op.cit.* p. 25-26; Ion Ghica, *op.cit.*, p. 74-75.

²⁴ Despre conceptul de *românire* cf. Constantin Răileanu, *Identity stylistic references in Anton Pann artistic vision in Folk and Church music issues-Scientific conference papers collection...*, Batumi, 2020, p. 316-324.

În perioada petrecută ca director al tipografiei lui Petru Efesiu, învață meșteșugul tipăririi și tot ce ține de tiparniță (informații utile pentru când o va realiza, ulterior, pe cea personală).

Începutul de secol XIX se remarcă prin dorința populațiilor din cuprinsul imperiilor de separare în entități statale formate pe criterii naționaliste. Odată cu acest scop politic, se pune problema identificării sau creării unor valori culturale care să corespundă cu noile năzuințe sociale. Problema era că până atunci nu fuseseră puse în discuție valorile culturale dintr-un unghi naționalist, astfel că trebuiau create criterii de departajare a creațiilor existente și de ghidare pentru noile opere ce trebuiau să anime populațiile cuprinse în noile granițe. Acest proces de normare metodologică se va desfășura pe parcursul întregului secol XIX, fiind inexistent sau infim la începutul acestui veac.

În continuarea procesului de *românire*, Anton Pann realizează o serie de traduceri, adaptări și compuneri ce vor consolida metoda personală de lucru pe baza căreia va da la tipar o parte din munca sa. Activitatea lui culturală însumează mai multe categorii, complementare la un moment dat: o primă categorie este aceea de compunere și românire a muzicii liturgice, o a doua categorie este cea a tipăririi a unei mari părți din materialele prelucrate anterior. Concomitentă cu aceste activități de manuscriere și tipărire, este/ SUNT și experiența didactică acumulată în cadrul diferitelor instituții, precum și activitatea de culegător de material folcloric atât din spațiul urban (mahalale și sferele intelectuale/boierești), cât și din cel rural (satul cu regulile sale).

Ca partizan al ideii de cultură națională, Anton Pann intră în cercurile tinerilor intelectuali ai vremii, fii de boieri sau tineri pregătiți la școlile din vestul Europei, cu care leagă relații de prietenie și care îl vor impulsiona pe direcția culegerilor de creații românești²⁵.

Debutul tipografic îl face cu acel *Axion* tipărit pe când era director la Petru Efesiu (1819). Tipărirea lui nu presupune și distribuirea, ci mai degrabă un test pentru a observa în detaliu procesul tipografic.

În 1821, pe fondul mișcărilor sociale revoluționare (*Eteria* grecilor și revoluția lui Tudor Valdimirescu), Anton Pann, urmând exemplul altor intelectuali, se refugiază în Transilvania, la Brașov, unde va intra în contact cu

²⁵ Vasile Vasile, *op.cit.*, p. 371-509; Ion Ghica, *op.cit.*, p. 71-79; Gh. Dem. Theodorescu, *op.cit.*, p. 43-44.

membrii mișcării de renaștere națională din acest oraș (Vasile Aaron, Ioan Barac, posibil familia Mureșenilor ș.a.)²⁶. În orașul de la poalele Tâmppei, Pann intră în contact și cu stilul poetic dorit național practicat în Transilvania și își va consolida propria viziune despre cultura națională²⁷.

Prima căsătorie și primul divorț

Posibil ca în 1820, dar mai plauzibil ar fi în 1821 sau 1822, la revenirea în București, deoarece ar fi greu de crezut că a plecat la Brașov, lăsându-și soția de izbeliște în orașul dâmbovițean, se căsătorește cu Zamfira, o tânără de condiție modestă cu care Antonie dorea să își întemeieze o familie. Psaltii (cântăreții de biserică) fac parte din clerul inferior al Bisericii Ortodoxe Creștine a Răsăritului și ei trebuie să respecte anumite canoane cu rol normativ pentru viața lor socială și familială. Un psalt putea fi la fel de bine înlăturat în caz de divorț (fără motiv real) sau alte abateri de la preceptele bisericesti. Anton Pann se căsătorește pentru a fi în conformitate cu canoanele privitoare la viața sa personală. Din păcate, alegerea nu a fost una inspirată. Pare-se că tânăra soție avea deja o legătură ante-maritală și s-a căsătorit cu Pann împotriva voinței ei. De aceea, încă din ziua căsătoriei și pe parcursul aproximativ a șapte ani (perioada trebuie privită cu precauție), căsnicia lor a fost un chin pentru ambii parteneri. Zamfira a părăsit în nenumărate rânduri domiciliul fiind obligată de autorități să se întoarcă. În cele din urmă, Anton Pann acceptă divorțul, iar soția sa se duce la posibilul ei ibovnic, un vârar din suburbia Tabaci și va muri în 1889 la o rudă din județul Ialomița, comuna Slobozia. Din relația lui Antonie și a Zamfirei s-a născut un fiu, Lazăr, care va rămâne cu mama sa și va fi prilej de supărări de-a lungul timpului pentru tatăl său. Abia pe la 1850 se împacă fiul cu tatăl și va fi numit prin intervenția părintelui său preot la biserica sf. Visarion²⁸.

În perioada dintre 1821 și 1826, Pann continuă munca de prefacere și de completare a repertoriului religios, concomitent cu cea de culegere și de corectare a creațiilor laice provenite din mediile rural și urban. Repetatele încercări de a găsi susținători pentru tipărirea cărților de muzică psaltică au fost sortite eșecului. Din acest motiv, publică mai întâi cărți și calendare cu versuri ”politicești”-creații laice cu succes la publicul aceluia veac.

²⁶ Vasile Vasile, *op.cit.*, p. 371-509.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Vasile Vasile, *op.cit.*, p. 71-189; Gh. Dem. Theodorescu, *op.cit.*, p. 28-33.

Debutul carierei tipografice

În 1821, după întoarcerea de la Brașov, ocupă postul de ”psalt învățător pentru arta musichiei” la școala de pe Podul Mogoșoaiei (actualul bulevard Calea Victoriei)²⁹ și continuă activitatea de „tălmăcire”, traducere și românire. Postul acesta îl va ocupa pe o perioadă de aproximativ opt ani. Tipărește o primă ediție a *Calendarului lui Bonifatie Setosu* (nu există niciun exemplar în prezent).

În 1822, tipărește prima colecție de *Cântece de stea* din care nu există niciun exemplar³⁰.

În decursul anului 1826 (posibil mai devreme) își dă acordul pentru divorțul de soția sa Zamfira și îl găsim ca profesor la școala domnească din Râmnicul Vâlci (1826-1828)³¹, și profesor invitat pentru a medita maicile din mănăstirile *Dintr-un lemn* și *Govora*.

Cea de a doua căsnicie sau demantelarea mitului donjuanist

Conducerea mănăstirii *Dintr-un lemn* era asigurată de maica stareță Platonida a cărei soră, Elisabeta, era stareță la mănăstirea *Surpatele*. Cele două aveau în grijă o nepoată de frate, Anica, aflată la mănăstirea primei starețe în calitate de soră de mănăstire. Acest statut este acordat și astăzi oricui va zăbovi mai mult de trei zile într-o mănăstire (soră sau frate de mănăstire) cu obligația respectării regulilor de organizare internă, prezență obligatorie la slujbele religioase și participarea la muncile prestate de comunitatea monahală. A fi monah (călugăr) presupune depunerea unui jurământ de castitate, de urmare a unor reguli ascetice pe care novicii (frați sau surori) nu au obligația să și le asume. Deci, a fi soră sau frate de mănăstire nu este totuna cu a fi călugăr.

Din versurile pe care Anton Pann le alcătuiește în perioada aceasta reiese că Anica, în vârstă de 16 ani, începe să flirteze cu dascălul de muzică, care după un moment de descumpănire va intra în acest joc sentimental³². Astfel, se creează o legătură între cei doi ce culminează cu cererea lui Antonie, adresată maicii Platonida, de a accepta căsătoria sa cu nepoata ei. Cele două

²⁹ Vasile Vasile, *op.cit.*, p. 133.

³⁰ Gh. Dem. Theodorescu, *op.cit.*, p. 33.

³¹ *Ibidem*, p. 33-34.

³² Anton Pann, *Poesii deosebite sau cântece de lume*, București, 1831, tom 1, p. 63.

starețe, care aveau alt plan pentru tânăra lor rudă (de a le urma pe una dintre ele în scaunul stăreției - cum se obișnuia la acea vreme), refuză cererea și o izolează pe tânăra aplicând și anumite interdicții cu rol de corectare a imaginației înflăcărâte de iubire. Acest refuz însă provoacă o reacție contrară: cei doi îndrăgostiți vor fugi de la mănăstire tocmai peste munți la Brașov, acolo unde Pann avea deja cunoștințe și ar fi putut să-și câștige existența, precum și să fie departe de răzbunarea celor două surori. Această metodă de a trece peste voința tutorilor sau a părinților era practică la acea vreme și mai pot fi identificate astfel de cazuri până spre deceniul trei al secolului al XX-lea³³. Pentru a evita să fie prinși, tânăra se deghizează, îmbrăcând haine bărbătești și fiind prezentată de iubitul ei ca tânăr învățăcel al său. Ajunși la Brașov, Anton Pann intră ca psalt la biserica Sf. Nicolae din Șchei, iar iubita sa deghizată îi ținea isonul sau cânta alături de el în strană. În acest răstimp, dascălul a continuat activitatea culturală începută de la 1820 și alcătuiește diferite colecții de cântări necesare multor mănăstiri și biserici.

După o perioadă de câteva luni, în cursul aceluiași an (1828), cuplul este nevoit să plece din Brașov, deoarece comunitatea începuse să bârfească despre relația dintre dascăl și așa-zisul ucenic, bănuind a fi în realitate femeie. Se mută în București unde vor conviețui aproximativ zece ani (1828-1838). Aici vor fi găsiți de cele două mătuși care vor face tot posibilul să-i despartă (ceea ce vor reuși). Cu Anica va avea doi copii: un băiat, Gheorghită, care va muri pe la vârsta de trei ani, și o fată, Tinca (va pleca ulterior cu mama ei în momentul despărțirii), ce/CARE se va căsători în 1850 cu Fotache Radovici (viitorul prefect al Vâlciei) și va avea 7 copii³⁴.

Continuarea activității didactice, muzicale și tipografice

În 1830, apare ca profesor la școala de pe Podul Mogoșoaiei, dar se semnează și ca ”profesor de muzică al școlii naționale din București”³⁵ (putea fi numit și cu un an înainte) și tipărește *Versuri musicești ce să cântă la Nașterea Mântuitorului nostru Iisus Hristos și în alte Sărbători ale anului* (într-o o

³³ Constanța Vintilă-Ghițulescu, *În șalvari și cu ișlic. Biserică, sexualitate, căsătorie și divorț în Țara românească a secolului al XVIII-lea*, Ediția a II-a, București, Editura Humanitas, 2011, p. 138-139, 147, 202-203.

³⁴Vasile Vasile, *op.cit.*, p. 79-80; Gh. Dem. Theodorescu, *op.cit.*, p. 43.

³⁵*Ibidem*, p. 292.

tipografie din București – ”privilegiata tipografie din București”)³⁶, o colecție de cântece specifice sărbătorii creștine a Nașterii lui Hristos, în principal, dar și pentru alte sărbători. Școala națională posibil să fi fost una dintre școlile domnești ale epocii.

În 1831, tipărește *Poezii deosebite sau Cântece de lume. Din care unele sunt culese de alții, iar altele originale* (în aceeași tipografie din București)³⁷, o colecție de cântece laice din repertoriul muzical al vremii, de sorginte orientală. Se semnează ca P(rofesor) M(uzică) Ș(coala) N(ațională).

Anul următor, 1832, continuă cu activitatea tipografică și tipărește *Îndreptătorul bețivilor care cuprinde în sine numirile Bețivilor, și toate faptele care curg din beție* (posibil în aceeași tipografie)³⁸. Este o carte cu substrat moralizator. În această perioadă apare în scriptele Școlii Sf. Sava din București ca fiind cursant la limba franceză, fapt amintit și de Ion Ghica în scrisorile sale către V. Alecsandri³⁹.

Se semnează ca ”profesorul de muzică vocală al școlilor naționale din București” în 1834 și tot în acest an tipărește *Hristoitie au Școala moralului, care învață toate obiceiurile și năravurile cele bune: compusă în versuri* – un cod al bunelor maniere pentru societatea contemporană lui⁴⁰. În același timp, tipărește *Poezii deosebite sau Cântece de lume. Din care Unele sunt culese de alții, iar altele originale* (ediția a 2-a, tipărită în București).

A doua căsnicie nereușită

În acest an se acutizează intrigile celor două starețe de a-l despărți pe Anton Pann de Anica. Elisabeta, una dintre cele două mătuși, vine în vizită la București și reușește, când Antonie nu este acasă, să își convingă nepoata să

³⁶Anton Pann, *Versuri musicești ce să cântă la Nașterea Mântuitorului nostru Iisus Hristos și în alte Sărbători ale anului*, în *Privilegiata tipografie din București*, 1830, 56 p.

³⁷ Idem, *Poezii deosebite sau Cântece de lume. Din care unele sunt culese de alții, iar altele originale*, în *Privilegiata tipografie din București*, 1831, 88 p.

³⁸ Idem, *Îndreptătorul bețivilor care cuprinde în sine numirile Bețivilor, și toate faptele care curg din beție*, f.a, f.l., 1832, 32 p.

³⁹ Vasile Vasile, *op.cit.*, vol. I, p. 371-509; Ion Ghica, *op.cit.*, p. 71-79; Gh. Dem. Theodorescu, *op.cit.*, p. 43-44.

⁴⁰Anton Pann, *Hristoitie au Școala moralului, care învață toate obiceiurile și năravurile cele bune: compusă în versuri*, București, 1834, 194 p.

plece cu ea la Râmnicul Vâlcea, unde o duce în gazdă la medelnicerul Alecu Bujoreanu. Aici, prin diverse tertipuri, în pofida hotărârii episcopului, tergiversează întoarcerea nepoatei la soțul ei. Plângerile repetate ale lui Pann adresate mitropolitului de la București și episcopului de Râmnic au ca rezultat, după câteva luni, trimiterea acasă a soției. Încercând să mențină căsnicia lor, Anton Pann acceptă să se mute din nou la Râmnicul Vâlcei cu toată familia, dar posibil că aici au loc o serie de certuri întreținute de cele două mătuși intrigante, ceea ce provoacă o răcire a relației dintre cei doi soți. Posibil că din cauza acestor probleme Anton Pann se îmbolnăvește și în 1835 zace bolnav la mănăstirea *Dintr-un lemn*⁴¹.

În perioada vâlceană, Anton Pann a activat ca psalt la biserica Buna Vestire din oraș și și-a continuat și activitatea publicistică și componistică, dar în 1836 este psalt la biserica Olteni din București. Este posibil să fi revenit de la Vâlcea, dar pendulând între cele două orașe până la divorțul pronunțat de mitropolie. Acesta poate fi motivul pentru care în 1837 tipărește *Noul Erotocrit* (o epopee bizantină), în 5 volume, la Sibiu în tipografia Gheorghe de Clozius⁴². Apoi, posibil după divorț, revine în capitală și tot în acest an retipărește (ediția a 2-a) *Poezii deosebite sau Cântece de lume. Din care unele sunt culese de alții, iar altele originale* în București, la “*Privileghiata Tipografie*”⁴³.

Tipărește în 1838 *Calendar pe anul acesta în care să cuprind Mărturiile și faptele muierilor cele rele Prin Bonifatie setosul, Matematic stelelor, sticlelor și al Urcioarelor*, Cuprinde: *Hronologie, Almanach, Cântecul vinului*⁴⁴. În același an, Anica, soția sa, este forțată să se căsătorească de cele două mătuși cu Alecu Milcoveanu, nepotul medelnicerului Alecu Bujoreanu, de care se va despărți la scurt timp, în același an, trăind singură până la finalul vieții (1881). Pentru a-și duce la îndeplinire planul, cele două starețe pun pe doi preoți să officieze cununia, fără a exista un act de acord din partea episcopului. Această încălcare a regulilor bisericești duce la pedepsirea celor doi preoți de

⁴¹ Gh. Dem. Theodorescu, *op.cit.*, p. 45.

⁴² Anton Pann, *Noul Erotocrit*, în tipografia Gheorghe de Clozius, Sibiu, 1837, vol. I 119 p., vol. II, 159 p., vol. III 140 p., vol. IV 151 p, vol. V., 142 p.

⁴³ Idem, *Poezii deosebite sau Cântece de lume. Din care unele sunt culese de alții, iar altele originale*, în *Privilegiata tipografie* din București, 1837, 100 p.

⁴⁴ Idem, *Calendar pe anul acesta în care să cuprind Mărturiile și faptele muierilor cele rele Prin Bonifatie setosul, Matematic stelelor, sticlelor și al Urcioarelor*, București, 1838, 32 p.

către episcop pe motiv că Anica era soția dascălului Anton Pann⁴⁵. Acest episod este probabil motivul pentru care acesta din urmă acceptă despărțirea finală de cea cu care trăise aproape zece ani.

A treia și cea din urmă căsnicie

Timp de 2 ani (1838-1839), dascălul trece printr-o perioadă de dezamăgire și dezgust din cauza divorțului, dar și de durere pentru moartea mamei sale, Tomaida (1838), care îi fusese alături pe tot parcursul vieții până la acest moment. Însă în 1839 „sătul de singurătate” revine în societate la diferite sindrofii, dar observă cu dezamăgire că cei din jurul său care au soții frumoase ori fete de măritat se cam feresc de el, deoarece este necăsătorit – fiind și o persoană cunoscută (faima atrage)⁴⁶. Această situație îl determină să încerce o a treia căsătorie (lucru rar la acea vreme) și în cele din urmă alege o tânără din mahalaua sa, Ecaterina (alintată Tincuța), orfană de ambii părinți (vinicierul bătrânului Grădișteanu, Asanache și soția sa Nița), aflată în casa vărului ei Simion Stoica. Aceasta, în vârstă de peste 18 ani, acceptă căsătoria cu mult mai vârstnicul Anton Pann (avea peste 46 de ani) și în 1840 își unesc viețile într-o căsnicie care va dura până la moartea dascălului, survenită în toamna lui 1854⁴⁷.

În 1839, Anton Pann tipărește *Fabule și istoriøre în versuri*⁴⁸, lucrare pe care primul său biograf, G. Dem. Theodorescu, o menționează ca fiind tipărită în tipografia personală. Această afirmație nu poate fi susținută cât timp Anton Pann reușește să își realizeze propria tiparniță abia între 1843-1845. Posibil ca și această publicație să fi fost tipărită tot în “Privileghiata Tipografie” din București.

Pe lângă creațiile proprii, Antonie editează și lucrări aparținând altor autori, cum este cazul cărții *Povestire arabică - Istoria pescarului nevoiaș și a califului Arun Areșid din "Halima"*, găsită în manuscris și îndreptată de Stanciu

⁴⁵ Vasile Vasile, *op.cit.*, p. 86-87.

⁴⁶ Gh. Dem. Theodorescu, *op.cit.*, p. 51.

⁴⁷ Vasile Vasile, *op.cit.*, p. 95-98; Gh. Dem. Theodorescu, *op.cit.*, p. 51.

⁴⁸ Anton Pann, *Fabule și istoriøre în versuri*, București, 1839, 12 p.

Gheorghiescu, pe care o și prefațează. Aceasta a fost tipărită în 1839, în tipografia pitarului Constandin Pencovici, în București⁴⁹.

Tipărește în 1840 *Sfânta Evanghelie [de la Ioan, cap. 20, versetele 19-25], ce se zice în sfânta și luminata zi a Paștilor, la a doa Înviare: culeasă în opt limbi...* la Sibiu⁵⁰, în tipografia lui Gheorghe Clozius. Acesta este anul în care Anton Pann se căsătorește pentru a treia (și ultima) oară cu Ecaterina (Tincuța), o tânără fără educație (pare-se că nu știa să scrie sau să citească, semnându-se pe acte prin punerea degetului), iar nași le-a fost pitarul Tudorache Sfetescu. Pentru o perioadă, au locuit la Biserica Albă, unde Antonie era protopsalt.

În cursul anului 1841 Anton Pann dă la tipar mai multe lucrări: *Cântece de Stea* Ediția a 2-a⁵¹ în București, *Fabule și istorioare auzite și versificate de Anton Pann*⁵² tot în București, în *Tipografia Pitarului Constantin Pencovici*, unde a tipărit același volum în două variante. Deși pe ambele stă scris a fi prima ediție, totuși, există publicația anterioară din anul 1839, iar cele două exemplare din 1841 se diferențiază prin faptul că în cea dintâi versurile sunt de 7 și 8 silabe, iar în cea de a doua, sunt de 11 și 12 silabe.

Tot în acest an tipărește și prima lucrare muzicală dezvoltată - *Noul Docsastar. Prefăcut în Românește după Metodul vechiu al Serdarului Dionisie Fotino Tomul I și II. București, Tipografia Pitarului Const. Pencovici, sub direcția lui Iosif Copainig care a lucrat și Notele de Cânt*⁵³. Aceste lucrări de muzică pe care le va publica începând cu acest an, constituie munca lui de românire începută pe la 1819 și continuată până la moartea sa.

⁴⁹*** Povestire arabică - Istoria pescarului nevoiaș și a califului Arun Areșid din „Halima”, găsită în manuscris și îndreptată de Stanciu Gheorghiescu, în tipografia pitarului Constandin Pencovici, București, 1839.

⁵⁰ Anton Pann, *Sfânta Evanghelie [de la Ioan, cap. 20, versetele 19-25], ce se zice în sfânta și luminata zi a Paștilor, la a doa Înviare: culeasă în opt limbi*, în tipografia lui Gheorghe Clozius, Sibiu, 1840, 9 f.

⁵¹ Idem, *Cântece de Stea*, în tipografia pitarului Constandin Pencovici, București, 1841.

⁵² Idem, *Fabule și istorioare auzite și versificate de Anton Pann*, în tipografia pitarului Constandin Pencovici, București, 1841, 128 p.

⁵³ Idem, *Noul Docsastar. Prefăcut în Românește după Metodul vechiu al Serdarului Dionisie Fotino Tomul I și II. București, Tipografia Pitarului Constantin Pencovici, sub direcția lui Iosif Copainig care a lucrat și Notele de Cânt*. în tipografia pitarului Constantin Pencovici, București, 1841, 322 p.

Mitropolitul Neofit îl numește în 1842 ca profesor de muzică la Seminarul din București. În acest post se ocupă de redactarea cursului, de pregătirea și formarea unor noi generații de cântăreți români ”buni și desăvârșiți”⁵⁴.

Tot acum este mutat la biserica domnească de la Curtea Veche, unde comunitatea ceruse mitropolitului un protopsalt valoros, dar acest post va fi desființat în 1844 când va fi introdusă aici cântarea armonică de tip rusesc, adusă de arhimandritul Visarion⁵⁵.

În 1843 (cu aproximație) Anton Pann începe, după îndelungi eforturi, să își construiască propria tipografie pe care o va înzestra de-a lungul timpului cu ”două teascuri, cu cinci rânduri de slove (Terția, Çiçero, Garmond, note muzicale orientale și note muzicale europene), toate cu castiile lor, patru rânduri de stempî și matrice, dimpreună cu un instrument de turnatul slovelor, două instrumente de linii mici și o mașină de tăiatul slovelor”⁵⁶. Posibil ca tipografia să fi fost gata de funcționare la finalul anului 1844 sau începutul lui 1845 când publică o foaie volantă prin intermediul căreia informa publicul cu o listă a cărților de muzică bisericească tipărite precum și a celor pe care intenționa să le publice. Această tipografie va fi instalată în chiliile bisericii Olteni (din București).

Anton Pann – cel mai important teoretician și muzician al primei jumătăți a secolului al XIX-lea

Cel mai important tratat de teoria muzicii psaltice (până în prezent) publicat în Țările Române îi aparține lui Anton Pann și a fost publicat în 1845 cu titlul *Bazul teoretic și practic al muzicii bisericesci sau Gramatica melodică, predat în Seminarul Sfintei Mitropolii București, Întru a sa Tipografie de Muzică Bisericească*⁵⁷. Această lucrare importantă este și prima publicată de Anton Pann în propria tipografie și reflectă multiple calități ca profesor, pedagog, teoretician, traducător, editor, tehnoredactor și tipograf. Toate cărțile

⁵⁴ Vasile Vasile, *op.cit.*, p. 292; Gh. Dem. Theodorescu, *op.cit.*, p. 57.

⁵⁵ Vasile Vasile, *op.cit.*, p. 233-235.

⁵⁶ Gh. Dem. Theodorescu, *op.cit.*, p. 58-59.

⁵⁷ Anton Pann, *Bazul teoretic și practic al muzicii bisericesci sau Gramatica melodică, predat în Seminarul Sfintei Mitropolii București, Întru a sa Tipografie de Muzică Bisericească*. București, 1845, 232 p.

sale vor fi tipărite de acum în propria tipografie. Tratatul este, la o analiză superficială, o sinteză a celor mai importante lucrări sinonime publicate la Constantinopol înainte de cel personal (1832-Chrysanthos de Madytos-*Megateoretikon*⁵⁸ și 1842-Theodoros Fokaeus-*Krepis*..⁵⁹). Însă, supus unei cercetări minuțioase, conținutul lucrării este unul original, elementele preluate fiind direcționate spre susținerea opiniilor personale ale autorului. Sunt oferite informații importante despre evoluția muzicii bisericești în cultura românească, metode de lucru în actul componistic, opinii personale despre modulații și specificul lor, noțiuni de estetică muzicală aplicate cântului vocal (primele de acest fel tipărite în Țările Române). Experiența este reflectată și în modul de explicare și structurare a modurilor muzicale utilizate în arta cântului bizantin, precum și în programa școlară cu care se încheie lucrarea, adaptată realității din școlile de muzică românești ale vremii (majoritatea erau cu specializare teologică). Interesant și demn de semnalat este faptul că această lucrare a fost publicată în 800 de exemplare, un număr mare și astăzi pentru o lucrare de specialitate.

Posibil ca în decursul acestui an să fie numit ca profesor la Seminarul din București al Mitropoliei, deoarece pe cărțile sale de muzică ecclesiastică tipărite din 1846 până pe la 1849 se semnează ca activând la catedra de muzică a sus numitei instituții⁶⁰.

Tipărește în tipografia personală *Calendar purtăreț* (de buzunar) pentru anul 1846⁶¹, cuprinzând indicațiile calendaristice, răsăritul și apusul soarelui pentru Țara Românească în raport cu țările vecine și câteva poezii scrise în perioada 1838-1839.

⁵⁸ Χρυσάνθου Αρχιεπίσκοπου Διρράχου του εκ Μαδύτων, «Θεορητικόν Μέγα της Μουσικής», (Marele Theoretikon al Muzicii), εν Τέργεστη, εν της τυπογραφίας Μιχαήλ Βαις (Michele Weis), 1832. 306 p.

⁵⁹ Θεοδόρου Φωκαέως, „Κρήνης του Θεορητικού και πρακτικού της Εκκλησιαστικής Μουσικής”, (Bazul teoretic și practic al muzicii bisericești), Εν Αθήναις, 1842, 130 p.

⁶⁰ Anton Pann, *Epitaful sau Slujba înmormântării Domnului și Mântuitorului Nostru Isus Hristos*, Care cu numire de Prohod sau [!] tipărit mai întâiu cu Bine-Cuvântarea prea Sfințitului Episcop D.D. Chesarie Buzăul. Iar acum prelucrată în felul ce se vede s'au dat la lumină cu Binecuvântarea Înalt Prea-Sfințitului Arhipăstor și Mitropolit al Ungrovlahii, Domnul Domn Neofyt / Anton Pann, Profesorul de Muzică Bisericească în Seminarul Sfintei Mitropolii. Bucuresci, Tipografia de Muzică Bisericească, 1846. 2 f., 40 p.

⁶¹ Idem, *Calendar purtăreț*, Tipografia sa de muzică bisericească, București, 1846.

Epitaful sau Slujba înmormântării Domnului și Mântuitorului Nostru Isus Hristos, este o altă lucrare publicată în acest an de Anton Pann, "Profesorul de Muzică Bisericească în Seminarul Sfintei Mitropolii. București, Tipografia sa de Muzică Bisericească", la finalul căruiua dă și o listă cu personalul angajat în tipografia sa⁶².

Pentru cântăreții din Principatele Române, tipărește într-o primă ediție *Heruvico-chinonicar care coprinde în sine: Heruvice și Chinonice pentru tot anul lângă care s-au adăogat și Axioanele tuturor glasurilor și ale praznicilor* în București, în Tipografia sa de muzică bisericească. Semnează ca profesor de muzică eclesiastică. Carte necesară în normarea stilului de cântare în cadrul serviciului liturgic, această lucrare cuprinde nu doar simple traduceri, ci intervenții și transformări originale adaptate limbii române din acea perioadă⁶³.

Irmologhiu sau Catavasier care cuprinde în sine toate Irmoasele sau Catavasiile sărbătorilor împăratești de peste an, Troparele, Condacele și Ecscapostelariile. Coprinde și Podobiile tuturor glasurilor, Bine-Cuvântările și Slujba morților și altele. Românit și dat la lumină...pentru trebuința seminarelor și altor școli asemenea București, Tipografia de muzică bisericească a lui Anton Pann a fost tipărit în 1846, alături de titlurile anterioare, pentru acoperirea cererii de manuale și carte de strană din școlile de profil și din biserici⁶⁴.

⁶² Idem, *Epitaful sau Slujba înmormântării Domnului și Mântuitorului Nostru Isus Hristos*, Care cu numire de Prohod sau [!] tipărit mai întâiu cu Bine-Cuvântarea prea Sfințitului Episcop D.D. Chesarie Buzăul. Iar acum prelucrată în felul ce se vede s'au dat la lumină cu Binecuvântarea Înalt Prea-Sfințitului Arhipăstor și Mitropolit al Ungrovlahii, Domnul Domn Neofyt / Anton Pann, Profesorul de Muzică Bisericească în Seminarul Sfintei Mitropolii. București, Tipografia de Muzică Bisericească, 1846. 2 f., 40 p.

⁶³ Idem, *Heruvico-chinonicar care coprinde în sine: Heruvice și Chinonice pentru tot anul lângă care s-au adăogat și Axioanele tuturor glasurilor și ale praznicilor*, în Tipografia sa de muzică bisericească, București, 1846, 200 p.

⁶⁴ Idem, *Irmologhiu sau Catavasier care cuprinde în sine toate Irmoasele sau Catavasiile sărbătorilor împăratești de peste an, Troparele, Condacele și Ecscapostelariile. Coprinde și Podobiile tuturor glasurilor, Bine-Cuvântările și Slujba morților și altele. Românit și dat la lumină...pentru trebuința seminarelor și altor școli asemenea București*, Tipografia de muzică bisericească a lui Anton Pann, București, 1846, 218 p.

În paralel cu cartea de slujbă, publică în același an *Poezii populare* la București, în tipografia lui Anton Pann, cu note muzicale în partea secundă a lucrării⁶⁵.

Presupunem că la cererea publicului Anton Pann tipărește din nou *Versuri ce se cântă la Nașterea Domnului Nostru Isus Hristos*⁶⁶. A treia oară tipărite la București în Tipografia lui Anton Pann. Ediția I a apărut în 1830, iar ediția a II-a – 1841. Ediția a IV-a a apărut cu titlul *Cântece de stea sau Versuri*.

Activitatea tipografică pe anul 1847 debutează cu *Calendar* (de buzunar), ce cuprinde, conform obiceiului său, pe lângă indicațiile specifice și versuri sau "rețete" spirituale⁶⁷.

Șirul tipăriturilor continuă cu o inedită lucrare, *Culegere de proverburile sau Povestea vorbii. De prin lume adunate și iarăși la lume date, Bucuresci, Tipografia lui Anton Pann*, care va avea ecou în societatea bucureșteană a vremii⁶⁸. Cartea de 504 pagini va fi reeditată în anii următori, semn al succesului pe care l-a avut încă de la apariție. Trebuie menționat că aceste culegeri, realizate de Pann, sunt printre primele publicate și printre cele mai voluminoase de până la el. Retipărește și *Fabule și istorioare auzite și versificate de Anton Pann* în tipografia proprie, posibil tot ca răspuns la cererea publicului.

Bineînțeles că, în paralel cu publicarea acestor cărți pentru publicul larg, Anton Pann continuă și cu cele de muzică, care constituie în realitate principala sa activitate și performanță. Astfel, pune sub tipar *Heruvico-chinonicar care coprinde în sine trei rânduri Heruvice și Chinonice Duminecale pe toate glasurile, afară de ale săptămânii. Pe lângă care s-au alăturat și Acșione 22*. tot în București, în tipografia personală⁶⁹. Apoi

⁶⁵ Idem, *Poezii populare*, Tipografia de muzică bisericească a lui Anton Pann, București, 1846, 98 p.

⁶⁶ Idem, *Versuri ce se cântă la Nașterea Domnului Nostru Isus Hristos*, A treia oară tipărite la București în Tipografia lui Anton Pann, București, 1846, 157 p.

⁶⁷ Idem, *Calendar*, Tipografia de muzică bisericească a lui Anton Pann, București, 1847, 28 p.

⁶⁸ Idem, *Culegere de proverburile sau Povestea vorbii. De prin lume adunate și iarăși la lume date, Bucuresci, Tipografia lui Anton Pann*, București, 1847, 192 p.

⁶⁹ Idem, *Heruvico-chinonicar care coprinde în sine trei rânduri Heruvice și Chinonice Duminecale pe toate glasurile, afară de ale săptămânii. Pe lângă care s-au alăturat și Acșione 22*, Tipografia de muzică bisericească a lui Anton Pann, București, 1847, 372 p.

retipărește *Heruvico-chinonicar annual care cuprinde în sine care cuprinde în sine deosebite Heruvice și Chinonice pentru toate sărbătorile anului, lângă care s-au adăugat și Antiaxioanele lor*⁷⁰.

În ziua de Paști a anului 1847 (23 Martie) are loc un incendiu devastator în București, ce va arde o bună parte din oraș, necesitând o nouă configurare și reconstrucție. În acest eveniment ard și majoritatea depozitelor cu cărțile lui Anton Pann, precum și biserica Lucaci (abia reconstruită în 1842). În urma acestui dezastru, Pann își mută tipografia în casa personală din strada Taurului (actuala stradă Anton Pann) unde va rămâne până în 1854 când, după moartea sa, va fi lăsată moștenire fiului său, preotul Lazăr, iar câțiva ani mai târziu va ajunge în posesia fostului său ucenic, Oprea Demetrescu (Dumitrescu). Din acest motiv scrie și pune sub tipar *Memoria focului mare în București din ziua de Paști*⁷¹ pe care o și retipărește în același an, diferența de prima ediție constând în așezarea textului în pagină. Tot în acest an, la 31 Martie, arseseră și seminarul din Râmnicu-Vâlci dimpreună cu orașul.

Cu toate că incendiul distrusese o mare parte din munca ilustrului muzician, el nu pregetă să pună sub tipar altă carte de muzică, *Păresimier care cuprinde în sine cântările cele mai de trebuință ale Postului Mare*⁷², București, precum și să ofere o *Prescurtare la Bazul muzicii bisericesti și din Anastasimar, care se cântă grabnic și zăbavnic*, necesară celor care voiau o sinteză a voluminosului tratat de teorie publicat anterior⁷³.

Având în vedere penuria de cărți pentru strană în limba română, Anton Pann tipărește *Rânduiala Sfintei și Dumnezeștei Liturghii*⁷⁴, în același an,

⁷⁰ Idem, *Heruvico-chinonicar annual care cuprinde în sine care cuprinde în sine deosebite Heruvice și Chinonice pentru toate sărbătorile anului, lângă care s-au adăugat și Antiaxioanele lor*, Tipografia de muzică bisericească a lui Anton Pann, București, 1847, 372 p.

⁷¹ Idem, *Memoria focului mare în București din ziua de Paști*, Tipografia de muzică bisericească a lui Anton Pann, București, 1847, 30 p.

⁷² Idem, *Păresimier care cuprinde în sine cântările cele mai de trebuință ale Postului Mare*, Tipografia de muzică bisericească a lui Anton Pann, București, 1847, 90 p.

⁷³ Idem, *Prescurtare la Bazul muzicii bisericesti și din Anastasimar, care se cântă grabnic și zăbavnic*, Tipografia de muzică bisericească a lui Anton Pann, București, 1847, 120 p.

⁷⁴ Idem, *Rânduiala Sfintei și Dumnezeștei Liturghii*, Tipografia de muzică bisericească a lui Anton Pann, București, 1847, 92 p.

adăugând-o panopliei muzicale de cult din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Demn de menționat este faptul că în toată perioada cât a activat ca profesor a cheltuit, de multe ori în avans, pentru tipografie cam toată remunerația cuvenită. A investit bună parte din veniturile sale în activitatea tipografică, cu speranța că vor fi mai multe persoane interesate de cărțile cu conținut muzical, religios după cum erau destui interesați de cele ”politicești”.

În intervalul de timp de după plecarea de la biserica domnească de la Curtea Veche, având tipografia instalată la biserica Olteni, posibil să fi activat din nou acolo ca protopsalt, dar, în 1848 apare ca protospalt și dirijor de cor la biserica Crețulescu unde avea un grup de tineri plătiți cu 20 de lei pe lună⁷⁵. Această informație reconfirmă cunoștințele sale de muzică armonică (un nivel mediu, obișnuit și astăzi între psalții din strănile românești).

Anton Pann și mișcările de emancipare culturală și națională

În cursul acestui an istoric, 1848, pleacă din București la Râmni-Vâlcea și participă la adunarea organizată pentru semnarea Constituției, fiind menționat de comisarul extraordinar al districtului Vâlcea, D. Zăgănescu, printre personalitățile notabile care au participat la evenimentele patriotice din oraș⁷⁶.

Călătoria pare-se a fi fost cauzată și de un alt motiv: epidemia de holeră din capitală. Cert este că în 1848 Anton Pann este în mijlocul manifestărilor vâlcene unde dirijează un cor de învățăcei și interpretează imnul **Deșteaptă-te, Române**, ce va deveni ulterior emblematic pentru toate momentele socio-politice românești până în prezent.

Despre Imnul *Deșteaptă-te, române!* – o istorie cu cântec

Imnul are o istorie aparte: Melodia a fost culeasă și adaptată de Anton Pann pentru poezia *Din sânul maicii mele* a prietenului său Grigore Alexandrescu, o versiune manuscrisă fiind dată de compozitor și mitropolitului de mai târziu al Moldovei, Iosif Naniescu la 1839⁷⁷. În această formă intrase în repertoriul publicului din acea perioadă a secolului al XIX-lea, fiind cunoscută și interpretată chiar și peste munți, la Brașov.

⁷⁵ Vasile Vasile, *op.cit.*, p. 235.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 465-505.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 482-483.

Societatea intelectuală din acest oraș transilvan cunoștea bună parte din repertoriul promovat de Anton Pann prin intermediul deselor vizite ale acestuia și, ca atare, nu trebuie să mire pe nimeni faptul că, Andrei Mureșianu, aflându-se în vizită la parohul bisericii Sf. Treime de pe Tocile, Șcheii de Sus, în 1848, unde Gheroghe Ucenescu, în vârstă de 18 ani, cânta la strună, îl roagă pe acesta din urmă să-i cânte câteva melodii ce ar putea deveni emblematice pentru mișcarea revoluționară ce se preconiza⁷⁸.

Trebuie menționat că poetul îi ceruse tânărului să cânte nu pentru că el nu ar fi putut cânta, ci pentru că la acea vreme, așa cum era în moda societății, cântăreții de strună constituiau tagma muzicienilor profesioniști (nu muzicanți/lăutari profesioniști) și erau la zi cu ambele repertorii religios și laic aflate în uz. Tânărul novice (nu era muzician profesionist la acea vreme, deoarece nu studiasse încă temeinic muzica), încântat de importanta misiune, interpretează mai multe cântece cunoscute printre care și creația lui Pann, *Din sânul maicii mele*. Auzind această melodie, Andrei Mureșianu îl oprește pe interpret și îi spune că a găsit ce căuta și că va scrie o poezie care să se potrivească pe melodia deja existentă. Faptul că poetul nu îi cere tânărului să-i repete melodia, generează concluzia că Mureșianu știa cântecul și avusese nevoie de Ucenescu să-i readucă în minte câteva posibile "candidate" la titlul de "imn revoluționar". Urmând promisiunii făcute, în duminica următoare, Andrei Mureșianu aduce poezia *Un răsunet* pe care mica adunare din gradina parohului o va intona pe melodia cântecului *Din sânul maicii mele*⁷⁹.

În același an (1848), la adunarea de la Râmnu-Vâlcea, Anton Pann este amintit printre personajele importante participante la eveniment, intonând imnul *Deșteaptă-te, Române*, în fruntea unui cor de tineri. Momentul este notat în raportul către Ministerul Trebilor din Lăuntru al Țării Românești (Ministerul de Interne) de D. Zăgănescu, comisar extraordinar al districtului Vâlcea⁸⁰.

În această primă variantă va circula imnul, suferind de-a lungul timpului diferite prefaceri, trecând de la un ritm ternar inițial la cel binar de astăzi. Astfel, imnul actual al României este rezultatul conlucrării mai multor persoane importante ale zbuciumatului an 1848: Anton Pann a cules și recreat

⁷⁸ *Ibidem*, p. 465-474.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 465-478.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 476.

melodia adaptând-o poeziei *Din sânul maicii mele* a lui Grigore Alexandrescu, intrând în repertoriul poporului de dincoace și de dincolo de munți, Mureșianu și-o amintește cu ajutorul lui Gheorghe Ucenescu și creează poezia *Un răsunset*, iar prin diferite prefaceri (operate de Gavriil Musicescu și apoi de Dumitru Georgescu Kiriak) se transformă în *Deșteaptă-te, Române* în varianta cunoscută astăzi.

Despre caracterul imnului

Despre caracterul așa-zis de *tonalitate minoră*, considerată nepotrivită pentru un imn de stat, se cuvine a menționa următoarele: Imnul *Deșteaptă-te, Române* este scris *modal* nu *tonal*, deci nu poate fi vorba de o tonalitate minoră. *Modurile* spre deosebire de *tonalități* sunt definite prin **ethosul** pe care trebuie să-l comunice auditoriului și sunt alese în actul componistic pe baza acestui criteriu important. Astfel, modul ales pentru imnul în discuție este **un mod diatonic dur** cunoscut la noi în acea vreme fie cu terminologia otomană, *makam Nihavend*, fie cu cea bisericească – plagal al modului I. Ambele sunt derivate ale entității modale Doric, ce se definea printr-un *ethos războinic, victorios, plin de speranță și convingere*. Multe dintre imnele religioase creștine ortodoxe specifice unor sărbători sunt scrise în derivate modale ce reflectă acest ethos cum ar fi cele din Ziua Învierii sau la sărbătoarea Nașterii lui Hristos. În același timp, multe dintre cântecele de luptă din spațiul culturii orientale din Principatele Române, Transilvania, Balcani și Imperiul Otoman sunt compuse în acest mod tocmai din acest motiv. Astfel, imnul actual al României, *Deșteaptă-te, Române*, corespunde în toate privințele poziției de imn pe care și-a păstrat-o până astăzi.

Reluarea activităților culturalizatoare

Revenit în București, Anton Pann continuă activitatea culturală și tipografică prin publicarea unui *Calendar purtativ pe anul 1848 care arată răsărirea și apunerea soarelui după ceasornicul Evropienesc, potrivit pe gradele Țării Românești București, în Tipografia lui Pann, Cuprinde: [Prezentarea anului], Deslușirea prescurtatelor ziceri, Zilele săptămânii, [Lunile] Ianuarie – Dechemvrie, Cei patru timpi [Anotimpuri]: [Poezii], Culegere de câteva cântece noi [Cântecul întâiu, Răbdarea nu se*

stânge, Altul: E noapte întuneric, Altul: Departe sunt de tine], *Melodia cântecelor pe note bisericesti bizantine*⁸¹. Retipărește a patra oară *Cântece de stea sau Versuri ce se cântă la Nașterea Domnului Nostru Is. Hr. cu adaos de cântece morale. București, Tipografia lui Anton Pann*⁸². Succesul acestei tipărituri se reflectă și prin numărul mare de re-editări, tipărind pentru a 5-a oară *Cântece de stea sau Versuri ce se cântă la Nașterea Domnului Nostru Iisus Hristos Ediția a 5-a cu adăogire de cântece morale. București, Tipografia lui Anton Pann*⁸³.

Cu toate că unii dintre cercetători, din motive necunoscute, au fost tentați să afirme că Anton Pann nu știa nicio limbă străină, totuși acesta scrie și tipărește *Dialog în trei limbi rusește, românește și turcește, fie care întocmită în vorbire după idiotismul ei. Acum întâiu cules din deosebite Dialoguri Rusești, tipărite în Moscova - Anton Pann, profesor de muzică bisericască în seminarul sfintei Mitropolii. București, Tipografia lui Anton Pann*⁸⁴. Cu această ocazie, anunță intenția de a tipări și un vocabular cu ajutorul căruia cititorul să se poată ghida prin cartea de dialoguri deja publicată și care lucrare urma a fi pusă sub tipar curând..

Tipărește *Privigher care coprinde in sine toată orînduiala Privighierii sau Mîne cării Bucuresci,- Anton Pann, profesor de muzică bisericască în seminarul sfintei Mitropolii. Tipografia de Muzică Bisericească a lui Anton Pann*⁸⁵. Din paginile de dedicație cititorul curios poate afla că Anton Pann a

⁸¹ Anton Pann, *Calendar purtativ pe anul 1848 care arată răsărirea și apunerea soarelui după ceasornicul Evropienesc, potrivit pe gradele Țării Românești București, în Tipografia lui Pann, București, 1848, 52 p.*

⁸² Idem, *Cântece de stea sau Versuri ce se cântă la Nașterea Domnului Nostru Is. Hr. cu adaos de cântece morale. București, Tipografia lui Anton Pann, București, 1848, 110 p.*

⁸³ Idem, *Cântece de stea sau Versuri ce se cântă la Nașterea Domnului Nostru Iisus Hristos Ediția a 5-a cu adăogire de cântece morale. București, Tipografia lui Anton Pann, București, 1848, 160 p.*

⁸⁴ Idem, *Dialog în trei limbi rusește, românește și turcește, fie care întocmită în vorbire după idiotismul ei. Acum întâiu cules din deosebite Dialoguri Rusești, tipărite în Moscova - Anton Pann, profesor de muzică bisericască în seminarul sfintei Mitropolii. București, Tipografia lui Anton Pann, București, 1848, 100 p.*

⁸⁵ Idem, *Privigher care coprinde in sine toată orînduiala Privighierii sau Mîne cării Bucuresci - Anton Pann, profesor de muzică bisericască în seminarul sfintei Mitropolii. Tipografia de Muzică Bisericească a lui Anton Pann, București, 1848, 456 p.*

publicat cărțile de muzică bisericească din cauza lipsei colecțiilor de cântări în limba română. Ieromonahul Macarie tipărise doar trei cărți (4 dacă se consideră și Prohodul. Anastasimatar-1823, Irmologhion-1823, Antologhion vol. 2-1827 și Prohodul- 1836) și restul cântărilor trebuiau învățate în limba greacă. Tot aici se menționează că mitropolitul Neofit trimitea absolvenții talentați ai seminarului la studii la Sankt Petersburg, la Universitatea Ungariei din Pesta sau la Atena pentru a deveni utili patriei lor la revenire. Din cele menționate până acum și din cele menționate de Anton Pann în prefețele cărților publicate, reiese poziționarea acestuia ca personalitate marcantă a culturii românești din prima jumătate de secol XIX și ancorarea sa în realitățile și noutățile timpului, așa cum era ea înțeleasă la acea vreme.

Dacă în 1839 prefăcuse și editase cartea lui Stanciu Gheorghiescu – *Povestire arabă*, tipărită în tipografia pitarului Pencovici, din momentul înființării propriiei tipografii, va oferi această facilitate și pentru lucrările altor autori. Așa este cazul ucenicului său Păunescu, I., care publică *Orații populare care în unele sate obicinuiesc a se zice la nunți*, tipărită la *Bucuresci, 1848*⁸⁶. Acest amănunt ajută la înțelegerea activității tipografice desfășurată de Anton Pann din momentul încheierii propriiei tiparnițe.

În 1849, Anton Pann se îmbolnăvește și, după o convalescență de câteva luni, redactează la insistențele soției primul său testament: *Adiată făcută în Anul 1849, fevr. 21. Anton Pann. București, Tipografia lui Anton Pann*⁸⁷. Tipărit pe o coală mare în folio, cu caractere chirilice, testamentul este conceput în versuri, ceea ce atrage nerecunoașterea de către Mitropolie a validității lui (nu exista un precedent în acest sens). În acest prim testament o lasă pe soția sa Ecaterina ca moștenitoare peste aproape toată agoniseala lui, iar pe fiul său Lazăr îl critică și îl dezmoștenește, semn că relațiile dintre ei erau destul de încordate.

Posibil ca efect al convalenscenței îndelungate, publică în acest an *Pocăința omului dezmerdat sau vorbire între trup și suflet și Osebite sfătuirii*

⁸⁶ I. Păunescu, *Orații populare care în unele sate obicinuiesc a se zice la nunți*, tipărită la *Bucuresci, tipografia lui Anton Pann. 1848*, 98 p.

⁸⁷ Anton Pann, *Adiată făcută în Anul 1849, fevr. 21. Anton Pann. București, Tipografia lui Anton Pann, 1849*, 4 p.

*folositoare trupește și sufletește, București, Tipografia lui Anton Pann*⁸⁸, amintind oarecum de *Divanul* lui Dimitrie Cantemir.

Continuă și seria calendarelor de buzunar, tipărind *Calendar pe anul 1849 de Anton Pann, București, întru a sa tipografie*⁸⁹. Tot în acest an, prin retragerea mitropolitului Neofit, își pierde unul dintre susținătorii importanți, ceea ce va avea ca efect și îndepărtarea sa de la catedra de profesor la Seminar, în urma raportului întocmit de noul mitropolit, Nifon. Acest neajuns (care pentru tipograf însemna pierderea unei surse de venit constant), posibil să constituie motivul creșterii numărului de tipărituri ne-bisericești în următorii ani pentru a suplini modificările financiare survenite în această perioadă.

Tipărește pe anul 1850 *Calendar Bogat având și cântece, pe anul de la Hristos 1850. Care deosebire arată numele tuturor sfinților în fiecare zi, cum și citirea Evangheliei de peste an. Arată și răsărirea și apunerea soarelui după ceasornicul Europeanesc. Și câteva povești și Cântece mai nouu întocmit de Anton Pann. București, în Tipografia lui Anton Pann*. cuprinde: *Epohe [Cronologie], Pashalie, Numirea lunilor de către Românii sătini, [Calendar], Despre cele patru timpuri [anotimpuri] ale anului, Despre întunecimi, Rețete tămăduitoare de toată patima sufletească, Altă rețetă asemenea, Prognostice din calendarul Babelor, Adaos. De oare fabule și povești (Dispută între mâini, picioare și pânțele, Însurătoarea Cotoiului cu Vulpea, Moștenirea unei pisici, Nerozia, Întrebare și răspuns, Cearta unuia și paguba altuia, Din Spitalul amorului, O șezătoare de fete la țară, Cânturi deosebite, Modurile cânturilor: Ehurile I – IV, pe notație psaltică)*⁹⁰.

Este demn de menționat faptul că Anton Pann și-a făcut cunoscute mare parte din culegerile și creațiile sale laice (politicești) prin intermediul acestor calendare, care erau în format de buzunar, ceea ce le făcea utile, fiind ușor de

⁸⁸Idem, *Pocăința omului dezmerdat sau vorbire între trup și suflet și Osebite sfătuiți folositoare trupește și sufletește, București, Tipografia lui Anton Pann, 1849, 24 p.*

⁸⁹ Idem, *Calendar pe anul 1849 de Anton Pann, București, întru a sa tipografie, 1849, 72 p.*

⁹⁰ Idem, *Calendar Bogat având și cântece, pe anul de la Hristos 1850. Care deosebire arată numele tuturor sfinților în fiecare zi, cum și citirea Evangheliei de peste an. Arată și răsărirea și apunerea soarelui după ceasornicul Europeanesc. Și câteva povești și Cântece mai nouu întocmit de Anton Pann. București, în Tipografia lui Anton Pann, 1850, 72 p.*

purtat. Pe baza publicității și a imaginii construite în mentalul publicului de rând, Anton Pann tipărește și cărți cu un cuprins dedicat creațiilor aflate în repertoriul literar sau muzical al vremii cum este *Înțeleptul Arghir cu nepotul său Anadam. Tipărit întâia oară. București, Tipografia lui Anton Pann*⁹¹, tipărită ca și altele anterioare cu alfabet de tranziție, aceste cărți sunt un argument pertinent că muzicianul-tipograf încerca să țină pasul cu tendințele culturale ale epocii de emancipare și cristalizare a unei entități naționale complete. Astfel, nu e de mirare că unele dintre publicații necesită re-editări, deoarece publicul le gustă și le caută. Asemenea alor publicații anterioare și *Înțeleptul Arghir cu nepotul său Anadam* apare ca *Ediția a 2-a. București, Tipografia lui Anton Pann* în același an (1850)⁹². Această poveste venită din îndepărtatul Orient prin filieră bizantină și apoi prin diferite manuscrise slavone și românești face parte din panoplia creațiilor cu caracter educativ și moralizator ce au circulat din Evul Mediu și până în secolul al XIX-lea.

O altă creație importantă a lui Anton Pann este realizarea și tipărirea colecției *Spitalul amorului sau Cântătorul Dorului. Adică: Cântece vechi populare, Dupre orice întâmplare; Pe carii junii le cântă și babele le descântă. Însă: Pe lângă cele sătene s'a pus și din orășene. Broșura I. Anton Pann. București, Tipografia lui Anton Pann, 1850*⁹³. Tipărit cu alfabet de tranziție, primul volum va fi urmat în același an de cel secund *Spitalul amorului sau Cântătorul Dorului. Adică: Cântece vechi populare, Dupre orice întâmplare; Pe carii junii le cântă și babele le descântă. Însă: Pe lângă cele sătene s'a pus și din orășene. Broșura II. Anton Pann. București, Tipografia lui Anton Pann, 1850*⁹⁴, cu același alfabet de tranziție. Aceste volume constituie cea mai bogată și veche arhivă cu cântece laice în limba română de la sfârșit de secol XVIII și început de secol XIX (contemporane autorului). La finalul fiecărei broșuri sunt trecute cu notație neumatică bizantină melodia fiecărui cântec. Muzicologii pot

⁹¹ Idem, *Înțeleptul Arghir cu nepotul său Anadam. Tipărit întâia oară. București, Tipografia lui Anton Pann, 1850, 46 p.*

⁹² Idem, *Înțeleptul Arghir cu nepotul său Anadam, Ediția a 2-a. București, Tipografia lui Anton Pann, 1850, 67 p.*

⁹³ Idem, *Spitalul amorului sau Cântătorul Dorului. Adică: Cântece vechi populare, Dupre orice întâmplare; Pe carii junii le cântă și babele le descântă. Însă: Pe lângă cele sătene s'a pus și din orășene. Broșura I. Anton Pann, București, Tipografia lui Anton Pann, 1850, 128 p.*

⁹⁴ *Ibidem*, 169 p.

reface (măcar parțial), pe baza informațiilor oferite în aceste volume, contextul cultural muzical de tranziție al secolelor menționate și pot reconstitui traseul transformărilor suferite până în prezent. Pare-se că după plecarea mitropolitului Neofit, Anton Pann este marginalizat și apoi îndepărtat de la catedra Seminarului Mitropoliei din București de noul arhiereu, Nifon. Astfel că în cursul acestui an, Anton Pann depune plângere la domnitorul Ungro-Vlahiei să i se plătească salariile restante din 1848 și 1849, întrucât a prestat activitatea corespunzătoare.

Pentru că, așa cum cu amărăciune constatase, cărțile cu conținut laic se vindeau mult mai bine decât cele de muzică bisericească, Anton Pann continuă să le publice, deoarece îi asigurau funcționarea tipografiei, dar și o parte din fondurile necesare tipăririi celor bisericești. Astfel, în 1851 dă publicului o altă noutate, *Cîntătorul beției. Anton Pann. Ediția I. București: Tipografia lui Anton Pann*⁹⁵, cu litere chirilice, apoi prima parte din *O șezătoare la țară sau Povestea lui Moș Albu. Anton Pann. București, Tipografia lui Anton Pann*⁹⁶ și continuă cu *Spitalul amorului sau Cîntătorul Dorului. Adică: Cîntece vechi populare, Dupre orice întâmplare; Pe carii junii le cântă și babele le descântă. Însă: Pe lângă cele sătene s'a pus și din orășene*⁹⁷. Primul său biograf afirmă că ar fi tipărit *Broșura III-IV*⁹⁸, dar lipsa oricărei mențiuni din partea autorului sau identificarea vreunui exemplar rămas din această serie determină pe cercetători să ia în calcul posibilitatea ca cele două broșuri să fi fost un nou tiraj al primelor două volume, trecute cu anul 1851 (după cum mai făcuse tipograful și cu *Fabule și istorioare...* ediția din 1841).

Deoarece activitatea lui profesională principală a fost în domeniul muzicii bisericești, Pann identificase de-a lungul timpului elementele necesare

⁹⁵ Idem, *Cîntătorul beției. Anton Pann. Ediția I. București: Tipografia lui Anton Pann*, 1851, 16 p.

⁹⁶ Idem, *O șezătoare la țară sau Povestea lui Moș Albu. Anton Pann. București, Tipografia lui Anton Pann*, 1851, 172 p.

⁹⁷ Idem, *Spitalul amorului sau Cîntătorul Dorului. Adică: Cîntece vechi populare, Dupre orice întâmplare; Pe carii junii le cântă și babele le descântă. Însă: Pe lângă cele sătene s'a pus și din orășene*, Tipografia lui Anton Pann, București, 1851, 303 p.

⁹⁸ Idem, *Spitalul amorului sau Cîntătorul Dorului. Adică: Cîntece vechi populare, Dupre orice întâmplare; Pe carii junii le cântă și babele le descântă. Însă: Pe lângă cele sătene s'a pus și din orășene*, Broșura II, București, Tipografia lui Anton Pann, 1850, 169 p.

bunei desfășurări a cultului religios și a lucrat în acest sens prin traduceri, compoziții, activitate pedagogică și tipografică. Întrucât manualul normativ pentru ceremonialul liturgic, *Tipicul*, aflat la acea vreme în uz, nu prezenta informații coerente și pertinente, dascălul de muzică Anton Pann realizează o nouă variantă, rezultat al compilării mai multor surse de încredere din tradiția constantinopolitană și altele ca cea ierusalimiteană și cele slavone, și tipărește tot în 1851 *Tipic bisericesc care coprinde rânduiala duminicelor, a sărbătorilor stăpânesci și a sfinților aleși de preste tot anul... Tipărirea întâiu. Bucuresci. 1851. În tipografia lui Anton Pann*⁹⁹. În acest an nu figurează la catedra de muzică de la Seminarul Mitropoliei din București, în loc fiind menționați ierodiaconii Calistrat și Ieronim¹⁰⁰.

După perioada de la catedră (posibil și înainte de acest moment sau chiar în paralel), Anton Pann acceptă ucenici în ale muzicii psaltice pe care îi inițiază și în culegerea, primenirea și compunerea de cântece ne-bisericești (fie *de curte*, fie *urbane* sau *rurale*), precum și în tainele tipografiei. Așa este cazul și cu tânărul George Ucenescu, care a fost trimis de preoții bisericii din Șcheii Brașovului în 1851, la renumitul dascăl din București pe o perioadă de 3 ani să învețe meșteșugul artei sunetelor. Aici, după cum singur mărturisește, a învățat a compune versuri și cântece, să tipărească și mai ales să devină un psalt valoros¹⁰¹. Acest obiectiv se va îndeplini, conform diplomelor obținute pe parcursul celor trei ani de la Anton Pann, și va reveni în Brașov unde va aplica toată știința acumulată de la mentorul său.

În 1852, continuă cu tipăriturile generatoare de venituri precum *O șezătoare la țară sau Călătoria lui Moș Albu. Anton Pann. Ediția a 2-a. București, Tipografia lui Anton Pann, 1852-1853*¹⁰². în 2 volume legate în 1 sau *Calendar bogat pe anul de la Hristos 1852, care cu deosebire arată numele tuturor sfinților în fiecare zi de peste an; arată și răsărirea și apunerea soarelui după ceasornicul Europeanesc. și câteva povești și cântece mai nouă. Anton*

⁹⁹ Idem, *Tipic bisericesc care coprinde rânduiala duminicelor, a sărbătorilor stăpânesci și a sfinților aleși de preste tot anul... Tipărirea întâiu. În tipografia lui Anton Pann, Bucuresci. 1851, 351 p.*

¹⁰⁰ Zaharia Matei, *Profesorul, protopsaltul și compozitorul Anton Pann (1797-1854)*, Editura Basilica, București, 2014, p. 57-58.

¹⁰¹ Vasile Vasile, op.cit., p. 297.

¹⁰² Anton Pann, *O șezătoare la țară sau Călătoria lui Moș Albu. Anton Pann, Ediția a 2-a, București, Tipografia lui Anton Pann, 1852-1853, 172 p.*

Pann. București, În Tipografia lui Anton Pann, [1852]¹⁰³. Cuprinde: Partea calendaristică și Adaos de povești și cântece scrise de Anton Pann, Gheorghe Uțenescu, student al lui Anton Pann și Constantin Caragiali și cântece din comediiile lui Vasile Alecsandri. Continuă seria publicațiilor ne-bisericești cu Cîntătorul beției. Care cuprinde numirile bețivilor și toate faptele care curg din beție. Anton Pann. Ediția a 2-a. Bucuresci, Tipografia lui Anton Pann, 1852¹⁰⁴ (o tipăritură cu caractere chirilice, dar titlul este cu alfabet de tranziție) și Culegere de proverburile sau Povestea vorbii. De prin lume adunate și iarăși la lume date. Anton Pann. Părțile I-III. București, Tipografia lui Anton Pann¹⁰⁵, 1852 – 1853, în 3 volume.

Pentru publicul cititor care se raporta și la repere cultural-religioase, publică *Proschinatar sau Închinător adică descrierea sfintei cetăți Ierusalim și a toată Palestina compusă mai întâiu de prea cuviosul și prea învățatul și dătătorului de viață Mormânt al Domnului nostru Iisus Hristos și tipărit la Viena la anul 1807. Apoi a doa oară cercetări, împodobindu-se cu multe adăogiri s'a dat la lumină, prin stăruirea prea sfințitului Arhiepiscop Ieroteiu al Taborului în Moscova la anu 1837, ... București, Tipografia lui Anton Pann, 1852¹⁰⁶.*

Posibil că având succes de piață, după prima ediție, Anton Pann re-editează *Spitalul amorului sau Cîntătorul Dorului: Broșura I-VI / Anton Pann.*

¹⁰³ Idem, *Calendar bogat pe anul de la Hristos 1852, care cu deosebire arată numele tuturor sfinților în fiecare zi de peste an; arată și răsărirea și apunerea soarelui după ceasornicul Europeanesc. și câteva povești și cântece mai nouă. Anton Pann. București, În Tipografia lui Anton Pann, 1852, 74 p.*

¹⁰⁴ Idem, *Cîntătorul beției. Care cuprinde numirile bețivilor și toate faptele care curg din beție. Anton Pann. Ediția a 2-a. Bucuresci, Tipografia lui Anton Pann, 1852, 45 p.*

¹⁰⁵ Idem, *Culegere de proverburile sau Povestea vorbii. De prin lume adunate și iarăși la lume date. Anton Pann. Părțile I-III. București, Tipografia lui Anton Pann, 1852-1853, 176p., 168p., 168 p.*

¹⁰⁶ Idem, *Proschinatar sau Închinător adică descrierea sfintei cetăți Ierusalim și a toată Palestina compusă mai întâiu de prea cuviosul și prea învățatul și dătătorului de viață Mormânt al Domnului nostru Iisus Hristos și tipărit la Viena la anul 1807. Apoi a doa oară cercetări, împodobindu-se cu multe adăogiri s'a dat la lumină, prin stăruirea prea sfințitului Arhiepiscop Ieroteiu al Taborului în Moscova la anu 1837, ... București, Tipografia lui Anton Pann, 1852, 136 p.*

*Ediția a 2-a. București, Tipografia lui Anton Pann, 1852*¹⁰⁷, în 6 broșuri, cu alfabet de tranziție și continuă cu *Triumful beției sau Diata ce o lasă un bețiv pocăit fiului său. Anton Pann. Ediția întâia. București, Tipografia lui Anton Pann, 1852*¹⁰⁸.

Pare-se că cele mai cerute au fost *Versuri sau Cântece de stea. Ce se cântă la nascerea D-lui nostru Iisus Christos. Anton Pann. Tipărită a cincea oară și cu adăogire de cântece morale. Bucuresci, Tipografia lui Anton Pann, 1852*¹⁰⁹, această colecție este prima cu note muzicale bizantine păstrată până astăzi în repertoriul psalților și fructificată cu ocazia sărbătorii Nașterii lui Hristos (Crăciunul).

Activitatea tipografiei sale oferea găzduire și operelor altor autori, după cum făcuse și în anii anteriori, dar și unor colecții necesare studiului școlar. Astfel, tipărește *Imnuri cântate le examen de seminariștii seminarului Sfintei Mitropolii, compuse și tonate de protosinghelul Veniamin Catulescu, inspectorul seminarului București, în tipografia lui Anton Pann, 1852*¹¹⁰ (și 1853), cu ocazia omagierii patronului școlii, domnitorul Barbu Știrbei, și a mitropolitului Nifon, anticipând istoricul moment al anului 1859 – Unirea Principatelor – când i se îndeplinește postum visul de unitate națională.

Anul 1853 este unul prolific pentru activitatea tipografică a lui Anton Pann. Publică atât cărți laice, cât și cărți de muzică bisericească ori cu subiect religios. Astfel, pentru serviciul liturgic al dimineții tipărește *Antifoane ce se cântă la ecteniile serii, dimineții și ale Sfintei Liturghii. București, Tipografia lui Anton Pann, 1853*¹¹¹.

Pentru a susține cheltuielile generate de continuarea publicării de cărți cu conținut muzical, Anton Pann tipărește încă din 1852 *Calendar Bisericesc*,

¹⁰⁷ Idem, *Spitalul amorului sau Cîntătorul Dorului: Broșura I-VI / Anton Pann. Ediția a 2-a. București, Tipografia lui Anton Pann, 1852, p. 159, p. 164, p. 176, p. 160.*

¹⁰⁸ Idem, *Triumful beției sau Diata ce o lasă un bețiv pocăit fiului său. Anton Pann. Ediția întâia, București, Tipografia lui Anton Pann, 1852, 24 p.*

¹⁰⁹ Idem, *Versuri sau Cântece de stea. Ce se cântă la nascerea D-lui nostru Iisus Christos. Anton Pann. Tipărită a cincea oară și cu adăogire de cântece morale. Bucuresci, Tipografia lui Anton Pann, 1852, 160 p.*

¹¹⁰ *** *Imnuri cântate le examen de seminariștii seminarului Sfintei Mitropolii, compuse și tonate de protosinghelul Veniamin Catulescu, inspectorul seminarului București, în tipografia lui Anton Pann, București, 1852 și 1853, p.*

¹¹¹ Anton Pann, *Antifoane ce se cântă la ecteniile serii, dimineții și ale Sfintei Liturghii. București, Tipografia lui Anton Pann, 1853, 24 p.*

bogat Pe anul de la Hristos 1853. Care deosebire arată numele tuturor sfinților în fiecare zi, cum și citirea Evangheliei de peste an. Arată și răsărirea și apunerea soarelui după ceasornicul Europeanesc. Și viața unor sfinți, cum și câteva anecdote. Anton Pann. București, În Tipografia lui Anton Pann. Cuprinde: Epohe [Cronologie], Pashalie, Calendar, Viața și pătimirea cuvioasei mucenițe Evdochia, Istoria preafrumoasei Sosane (luată din Biblie), Enigme sau ghicitori sau și anecdote, Prognostice din Calendarul lui Cazamia¹¹².

Pare-se că și *Culegeri de proverburile sau Povestea vorbii. De prin lume adunte și iarăși la lume date Anton Pann. București, Tipografia lui Anton Pann, 1853¹¹³*, a avut succes la public, întrucât este tipărită din nou.

Bineînțeles că activând ca profesor la Seminar, Pann a observat necesitatea de a oferi tinerilor elevi cărți de muzică pe care să le poată utiliza și în activitățile liturgice conforme cu calendarul. Unele dintre aceste cărți erau mai des cerute decât altele, din care motiv le retipărește. Așa se face că reeditează *Epitaful sau Slujba înmormântării Domnului și Mântuitorului Nostru Isus Hristos. de Anton Pann, Profesorul și Editorul Cărților de Muzică Bisericească. Ediția a 2-a. București, Tipografia de Muzică Bisericească, 1853¹¹⁴*. Pe copertă apare titlul: *Prohodul Domnului și Mântuitorului Nostru Isus Hristos*.

Menționează într-una dintre listele cu ceea ce dorește să pună sub tipar *Magazin de deosebite cântece alese în două broșuri. Anton Pann. 1853*, din care nu este găsit niciun exemplar. În aceeași situație este și *Istoria lui Bertoldin, fiul bufonului Bertoldo sau Istoria lui Bertoldo și fiului său*

¹¹² Idem, *Calendar Bisericesc, bogat Pe anul de la Hristos 1853. Care deosebire arată numele tuturor sfinților în fiecare zi, cum și citirea Evangheliei de peste an. Arată și răsărirea și apunerea soarelui după ceasornicul Europeanesc. Și viața unor sfinți, cum și câteva anecdote. Anton Pann. În Tipografia lui Anton Pann, București, 1853, 80 p.*

¹¹³ Idem, *Culegeri de proverburile sau Povestea vorbii. De prin lume adunte și iarăși la lume date Anton Pann. București, Tipografia lui Anton Pann, 1853, 167 p., 176 p.*

¹¹⁴ Idem, *Epitaful sau Slujba înmormântării Domnului și Mântuitorului Nostru Isus Hristos. de Anton Pann, Profesorul și Editorul Cărților de Muzică Bisericească. Tipografia de Muzică Bisericească, Ediția a 2-a, București, 1853, 36 p.*

*Bertoldin*¹¹⁵, lucrare menționată ca pregătită pentru tipar, dar fără niciun exemplar identificat.

Pregătește pentru tipar mai multe cărți de muzică bisericească și teorie ca *Antologie musico-ecclesiastică în 2 tomuri cu toate câte trebuiesc ununi cântăreț* sau *Mica gramatică musicală și Principii elementare ale muzicii bisericești*, dar fără a fi rămas cunoscut vre-un exemplar dintre cele trei cărți¹¹⁶.

Năstrăvăniile lui Nastratin Hogeia: culese și versificate de Anton Pann. București, Tipografia lui Anton Pann constituie o altă lucrare inedită (ediția I) pusă în mână publicului românesc din acea perioadă de ilustrul nostru muzician¹¹⁷. Personajul principal (Nasredin) este cunoscut în spațiul oriental și cucerește pe cititorul român cu anecdotele sale asemănătoare celor trăite de Păcală (omologul său din literatura populară românească).

Revine la manuscrisele sale de muzică bisericească și tipărește *Noul Docsastar. Prelucrat în românește din Metodul sistemii vechi al Serdarului Dionisie Fotino Tom II-III București, Tipografia de muzică bisericească a lui Anton Pann, 1853*¹¹⁸ în 2 volume; o altă lucrare necesară ceremonialului liturgic săptămânal.

Acest an se încheie cu o a doua ediție din *O șezătoare la țară sau Călătoria lui moș Albu. Anton Pann. Ediția a 2-a. București, Tipografia lui Anton Pann, 1853*¹¹⁹, o carte apreciată de literați și cercetători de specialitate pentru capacitatea de redare și refacere a unei etape din contextul cultural al primei jumătăți a secol al XIX-lea.

Anul 1854 este cel în care publică și re-editează un număr mare de creații muzicale și literare, ca o probabilă presimțire a morții ce va surveni în luna noiembrie. Activitatea tipografică, pe direcția statuată în anii anteriori, cuprinde și creații ale altor autori, cum este colecția lui Stănescu Andrei –

¹¹⁵ Vasile Vasile, *op.cit.*, p. 161.

¹¹⁶ *Ibidem*.

¹¹⁷ Anton Pann, *Năstrăvăniile lui Nastratin Hogeia: culese și versificate de Anton Pann. București, Tipografia lui Anton Pann, 1853*, 88 p.

¹¹⁸ Idem, *Noul Docsastar. Prelucrat în românește din Metodul sistemii vechi al Serdarului Dionisie Fotino Tom II-III*, Tipografia de muzică bisericească a lui Anton Pann, București, 1853, 127p., 71p.

¹¹⁹ Idem, *O șezătoare la țară sau Călătoria lui moș Albu. Anton Pann. Ediția a 2-a. Tipografia lui Anton Pann, București, 1853*, 82 p.

*Cântări bisericesti prin imitație compuse și date le lumină de (...), intern în seminarul sfintei mitropolii București, 1854, în tipografia lui Anton Pann*¹²⁰.

Continuă realizarea și tipărirea calendarelor de buzunar cu *Calendar pe anul de la Hristos 1854. Care coprinde, în sine Prognosticele Babelor și Prevestirile lui Kazamia și Arătarea serbătorilor de peste an, Citirea Evangheliei și răsărirea și supunerea Soarelui. Și Câteva Povești sau Anegdote desfătătoare cum și câteva cântece care se cânt [!] acum. Anton Pann. București, În Tipografia lui Anton Pann, 1854*¹²¹. Această publicație cuprinde: *Pashalie, Prognosticele din Calendarul Babelor, Despre planta acestui an, Prognosticele lui Kazamia pe fiecare lună, Partea calendaristică. În anexă: Culegere de povești și anegdote versificate de Anton Pann. București: În Tipografia lui Anton Pann, 1854*¹²².

Pentru aceeași categorie de public tipărește *Culegere de povești și anecdote de Anton Pann. București: Tipografia lui Anton Pann, 1854*, în realitate, cuprinzând textele publicate în partea secundă a calendarului menționat mai sus, dar la final apare pe două pagini melodia cântecului *În zadar apune* cu notație europeană. Melodia este însoțită și de anunțul adresat cititorilor că tipografia lui Anton Pann are la dispoziție și semnele notației europene (guidonice), fiind pregătită să printeze partituri vocale și instrumentale pentru cei doritori.

Conform afirmației lui G. Dem Theodorescu, este posibil ca dascălul-tipograf să fi re-editat broșurile intitulate *Spitalul amorului sau Cântătorul Dorului. Adică Cântece vechi populare, Dupre orice întâmplare; Pe carii junii le cântă și babele le descântă. Însă: Pe lângă cele sătene s'a pus și din orășene*

¹²⁰ Andrei Stănescu, *Cântări bisericesti prin imitație compuse și date le lumină de (...), intern în seminarul sfintei mitropolii București*, în tipografia lui Anton Pann, București, 1854, 86 p.

¹²¹ Anton Pann, *Calendar pe anul de la Hristos 1854. Care coprinde, în sine Prognosticele Babelor și Prevestirile lui Kazamia și Arătarea serbătorilor de peste an, Citirea Evangheliei și răsărirea și supunerea Soarelui. Și Câteva Povești sau Anegdote desfătătoare cum și câteva cântece care se cânt [!] acum. Anton Pann. În Tipografia lui Anton Pann, București, 1854*, 80 p.

¹²² Idem, *Culegere de povești și anegdote versificate de Anton Pann, În Tipografia lui Anton Pann, București, 1854*, 80 p.

/ Anton Pann. *București, Tipografia lui Anton Pann, 1854*¹²³. Lipsa dovezilor în susținerea acestei afirmații (nu a fost identificat niciun exemplar), obligă pe cercetătorii biografiei marelui muzician să fie circumspecți în acceptarea ei și să nu o considere ca referință pertinentă.

Retipărește cărțile cu conținut religios ori moralizator: *Irmologhiu sau Catavasier în care cuprinde Catavasiile sărbătorilor dumnezeiești, asemănânde glasurilor și douăzeci și una doxologii. Anton Pann. Ediția a 2-a. București, 1854*¹²⁴ și *Înțeleptul Archir cu nepotul său Anadam. Anton Pann. Ediția a 2-a. București, Tipografia lui Anton Pann., 1854*¹²⁵.

Pentru că era nevoie în strănile bisericilor de tipărituri muzicale pentru momentul când comunitatea era adunată duminica, tipărește *La Sfânta Liturghie a Sf. Ioan Hrisostom Gură de Aur. Anton Pann. București, Tipografia lui Anton Pann., 1854*¹²⁶ și pentru perioada Postului Mare *La Sfânta Liturghie a Marelui Vasile. Anton Pann. București, Tipografia lui Anton Pann., 1854*¹²⁷.

Cu toate că trecuseră șapte ani de la nefericitul eveniment în urma căruia capitala a trebuit reconstruită, probabil că publicul cititor dorea o mărturie scrisă, care să rămână peste veacuri. Din acest motiv, Pann reeditează *Memorabilul focului mare, Întîmplat în Bucuresci în ziua de Pasci, anul 1847 martie 23 /Anton Pann. Ediția a doua. Bucuresci, Tipografia lui Anton Pann, 1854*, legată cu: *Hristoitie ... și Îndreptătorul bețivilor ...*, încât cumpărătorul să aibă la îndemână nu doar un memorial scris, ci și un manual de bune maniere și, de asemenea, o succintă colecție de momente umoristice¹²⁸.

Cu toate că nu mai activa la catedra de muzică a Seminarului mitropolitan bucureștean, Anton Pann continuă să rămână un Dascăl (învățător,

¹²³ Gh. Dem. Theodorescu, *op.cit.*, p. 58-78.

¹²⁴ Anton Pann, *Irmologhiu sau Catavasier în care cuprinde Catavasiile sărbătorilor dumnezeiești, asemănânde glasurilor și douăzeci și una doxologii. Anton Pann. Ediția a 2-a. Tipografia lui Anton Pann, București, 1854, 260p.*

¹²⁵ Idem, *Înțeleptul Archir cu nepotul său Anadam. Anton Pann. Ediția a 2-a. București, Tipografia lui Anton Pann, 1854, 48p.*

¹²⁶ Anton Pann, *La Sfânta Liturghie a Sf. Ioan Hrisostom Gură de Aur. Anton Pann. Tipografia lui Anton Pann, București, 1854, 48 p.*

¹²⁷ Anton Pann, *La Sfânta Liturghie a Marelui Vasile. Anton Pann. Tipografia lui Anton Pann, București, 1854, 40 p.*

¹²⁸ Idem, *Memorabilul focului mare, Întîmplat în Bucuresci în ziua de Pasci, anul 1847 martie 23 /Anton Pann. Ediția a doua. Bucuresci, Tipografia lui Anton Pann, 1854, p. 71-79.*

mentor, îndrumător) pentru mulți dintre psalții de biserici de la mijlocul secolului al XIX-lea. Pentru aceste noi generații retipărește în formă sintetizată *Mică Gramatică musicală. Teoretică și practică. Anton Pann. [București: Tipografia lui Anton Pann, 1854]*¹²⁹.

Pentru aceeași categorie de psalți instruiți și pentru doritorii-cunoscători, publică o lucrare importantă a dascălului său Dionisie Fotino, *Noul Anastasimar. Tradus și compus după sistema cea veche a serdarului Dionisie Fotino București, Tipografia lui Anton Pann., 1854*¹³⁰.

Re-tipărește *Pocăința omului dezmerdat sau vorbire între trup și suflet și Osebite sfătuiri folositoare trupește și sufletește prin culegere versificate și date la lumină. Anton Pann. București, Tipografia lui Anton Pann, 1854*¹³¹, ca pe o posibilă premoniție.

Pe fondul unei noi răceli, Pann își scrie un al doilea testament (*Diată. Al doilea testament. Anton Pann. [București, Tipografia lui Anton Pann], 1854*)¹³², cu caractere chirilice. În acest testament revine asupra relației cu fiul său, devenit între timp preot la biserica Sf. Visarion, și îi lasă acestuia ca moștenire tipografia și tot ce ține de ea.

Finalul trist al unui titan al culturii române ce încă își așteaptă resemnat recunoașterea meritată

Deși încă nevindecat de o răceală rebelă, pleacă la târgul din Răureni (județul Vâlcea) să mai vândă din cărțile tipărite, să găsească posibili sponsori pentru viitoarele tipăriri și să rezolve cu unele dintre exemplarele lăsate spre vânzare. În această călătorie se îmbolnăvește de tifos exantematic și, revenit acasă, zace la pat până la data de 2 noiembrie 1854 când moare. Înmormântarea

¹²⁹ Idem, *Mică Gramatică musicală. Teoretică și practică. Anton Pann. București, Tipografia lui Anton Pann, 1854, 52 p.*

¹³⁰ Idem, *Noul Anastasimar. Tradus și compus după sistema cea veche a serdarului Dionisie Fotino, Tipografia lui Anton Pann, București, 1854, 324 p.*

¹³¹ Idem, *Pocăința omului dezmerdat sau vorbire între trup și suflet și Osebite sfătuiri folositoare trupește și sufletește prin culegere versificate și date la lumină. Anton Pann. Tipografia lui Anton Pann, București, 1854, 24 p.*

¹³² Idem, *Diată. Al doilea testament. Anton Pann, București, Tipografia lui Anton Pann, 1854, 122 p.*

a avut loc în ziua de 4 noiembrie și au participat toate cele trei soții¹³³, fiul Lazăr, fiica Tincuța, mulți dintre cunoscuții săi (prieteni, preoți, călugări), precum și un număr mare de simpatizanți care i-au citit creațiile de-a lungul timpului. A fost înmormântat la biserica Lucaci din București, contrar dorinței sale exprimate în cel de al doilea testament de a fi înmormântat la mănăstirea Viforâta (unde se afla îngropat și mai vârstnicul său fost coleg de *românire*, Macarie Ieromonahul). Pe monumentul ridicat ulterior, a fost inscripționat epitaful pe care singur și-l compusese în testament¹³⁴:

*Aici s-a mutat, cu jale,
 în cel mai din urmă an,
 cel ce, în cărțile sale,
 se subt-scrie Anton Pann.
 Acum mâna-i încetează
 ce la scris mereu ședea:
 nopți întregi nu mai lucrează
 la lumină cărți să dea.
 Împlinindu-și datoria
 și talantul ne-ngropând,
 și-a făcut călătoria
 dând altor în lume rând.*

Constantin RĂILEANU

Universitatea „Aristotel” din Thessalonik, departamentul de Muzicologie

¹³³ Gh. Dem. Theodorescu, *op.cit.*, p. 66.

¹³⁴ Anton Pann, *Diată. Al douilea testament. Anton Pann*. București, Tipografia lui Anton Pann, 1854, 122 p. *apud* Gh. Dem. Theodorescu, *op.cit.*, p. 68-69.